

UDK 811.163.4(497.16)

Radoje RADOJEVIĆ

O JEZIKU I NACIONALNOJ (NE)RAVNOPRAVNOSTI
U TEORIJI I PRAKSI

Problemi oko zajedničkoga književnog jezika dali su povod unitaristima da pokrenu novu ofanzivu. Književni kritičar Zoran Gluščević je naročito aktivan u tome poduhvatu. On „teorijski“ opravdava pokušaje da se srpska ekavska varijanta, favorizovanjem govornoga jezika, nametne narodima koji govore i pišu svojim ijekavskim varijantama jezika.

U *Književnim novinama* od 4. I 1969. Zoran Gluščević je objavio članak pod naslovom „Jezik naš nasušni“ u kojemu je žestoko napao autore koji su u časopisu *Kritika* (br. 1, 1968, Zagreb) nepovoljno ocijenili *Rječnik srpskohrvatskoga (hrvatskosrpskog) književnog jezika*. Optužujući ih za „jezuitski lukav pokušaj da se zloglasna ‘Deklaracija’ (...) progura na ‘mala’ vrata“, Gluščević „zaboravlja“ da je on jedan od tvoraca beogradske „Deklaracije“ (prekrštene u „Predlog za razmišljanje“). Da bismo uhvatili „genezu“ njegovijeh shvatanja o jedinstvu književnog jezika, navešću i neke odlomke iz ranijih Gluščevićevih istupanja na istu temu.

Gluščević pita potpisnike „Deklaracije“, „na osnovu čega su smatrali da imaju pravo monopola u odlučivanju da se pisani jezik (jer jezička suština problema je u tome) nametne govornom“, čime se „oduzima pravo narodnim masama da, po postupku vrlo kratke i veoma korisne komunikacije, svoj govorni jezik primenjuju i kao pismeni“ (*Književne novine* od 15. IV 1967).

U članku „Jezik i međunacionalni odnosi“ (*Književne novine* od 29. IV 1967), Gluščević kaže: „Ne treba izgubiti iz vida da potrebe za bržom komunikativnošću i većom ekonomičnošću izražavanja dovode do **potiskivanja južnih govora od strane istočnih** (istakao R. R.). Dakle, nikakvi politički ili nacionalni, nego čvrsti praktični razlozi. Brži životni ritam kao i stalna borba sa vremenom lišavaju naš jezik akcenatskih dužina i dijalekatskih preliva, što je takoreći do juče smatrano nenarušivim estetskim blagom našeg jezika. (...) Da li književni jezik treba da sačuva svoju masovnu osnovu na taj način što će se administrativnim putem nametnuti životu ili se životno osvežavanje književnog jezika prirodnije može da obavlja njegovim spuštanjem u život? (...) Iskustva našeg zajedničkog posleratnog života govore u prilog pretpostavci da će u nacionalnom razlikovanju **Srba i Hrvata** (istakao R. R.) jezik igrati sve manju ulogu...”

A u članku „Jezik naš nasušni“ piše: „Da li rečnik savremenog književnog jezika treba da ide za tendencijama živog govornog jezika, u kojem se, zahvaljujući brzim i sve bržim komunikacijama između **Srba i Hrvata** (istakao R. R.), zatim kao posledica velikih migracija kao i integracionih privrednih procesa, postepeno ali neminovno smanjuju razlike između varijanti ili, obrnuto, treba raditi na njihovom konzerviranju veštačkim uvođenjem reči i izraza koje je ne samo govorni jezik nego i novija književnost potpuno izbacila iz upotrebe?“ itd., „baš kao da smo u feudalnom a ne u atomskom dobu“.

Kao „Veliki majstor“ jezika govornoga „naroda jednoplemenoga“, Zoran Gluščević polazi od velikosrpske pretpostavke da „ne postoji“ crnogorska nacija sa svojom nacionalnom istorijom i kulturom, sa svojom varijantom jezika, kao ni narod Bosne i Hercegovine sa svojim istorijskim, kulturnim, jezičkim i ostalijem posebnostima; on stalno govori o jeziku Srba i Hrvata, o srpskome i hrvatskome narodu.

Gluščević kaže, u članku „Jezik i međunacionalni odnosi“, da su Hrvati preuzeli od „hercegovačkih Srba jedno narečje kojim su nekad govorili samo Srbi i uzak intelektualni sloj Hrvata, i ako sada onom delu Srba i većini Crnogoraca koji **još uvek** (istakao R. R.) govore i pišu južnim narečjem, ništa ne smeta okolnost što se njime služi većina Hrvata“, te da „onda to znači samo jedno: *da u masovnoj međunarodnoj komunikaciji narečja srpskohrvatskog jezika ne predstavljaju sredstvo nacionalne identifikacije*“ (kurziv Z. G.). Ovde on prikazuje stvari tako kao da u Vukovo doba Crnogorci ili nijesu ni postojali, ili su govorili nekim drugim narečjem pa docnije „prihvatili“ južno narečje! Jasno je da Gluščević i ovaj jedini put spominje Crnogorce u regionalnome, a ne u nacionalnome značenju.

Gluščević „ne dopušta“ čak ni postojanje „istočne“ i „zapadne“, odnosno srpske i hrvatske varijante jezika, već unitaristički sve varijante svodi na jedinstveni „srpskohrvatski“ (čitajte: „srpski“) jezik. To se vidi iz svake njegove rečenice koju je napisao o jeziku, pogotovu ako ih posmatramo u neophodnoj vezi s mnoštvom drugih unitarističkih tekstova nastalih od Vuka pa do današnjih dana, koji imaju jedinstvenu velikosrpsku ideju.

Iako veli da „narečja srpskohrvatskog jezika ne predstavljaju sredstvo nacionalne identifikacije“, Gluščević zna da se baš preko jezika, širenjem srpske ekavske varijante, najuspješnije može širiti srpska nacionalna svijest i penetrirati velikosrpske ideje. Zato i piše ovako. U protivnome bi ostavio druge narode, na primjer Crnogorce, na miru: neka se svojim jezičkim varijantama služe onako kako najbolje odgovara njihovijem nacionalnim interesima, nacionalnim kulturama i estetičkim idealima njihovijeh stvaralaca; ne bi se od estetičara pretvarao u administrativca koji misli samo o tome kako će najbrže ispisati gomilu akata... On se pred javnošću prikazuje nezalicom da bi mogao

držati uvredljive propovijedi o tome kako je potreban „izvestan stepen kulture i duhovne samostalnosti da se prevaziđu ovi romantični i emocionalnom eksplozivnošću ispunjeni oblici identifikacije jezika i ličnosti, jezika i nacije, pa da se borba za slobodu jezika izjednači s borbom za slobodan duhovni i kulturni život, nacionalni i društveni progres“, da bi nas „internacionalistički“ i „racionalizatorski“ podučavao u pogledu potrebe „za bržom komunikativnošću i većom ekonomičnošću izražavanja“. To su imali u vidu i oni koji su predlagali da se u pismo ponovo uvede znak „jat“, pa da svi jednako pišu, a da izgovaraju prema jezičkome osećanju i navici koju steknu. Sve je to dobro smišljeno: paralisati „do daljnijega“ normativni književni jezik i ukloniti njegovu funkciju čuvara jezičke ljepote i nacionalnih specifičnosti, izraženijih kroz jezičke varijante, odnosno tipove književnoga jezika. Taj cilj imaju pred sobom i oni koji se zalažu da se ubuduće normativni književni jezik zasniva na „živijem“ gradskom govoru, tj. odvoji od svoje istinske baze, da bi uprošćeni, osiromašeni, akcenatski nepravilni, konglomeratski, gotovo polušatrovački govori nekih velikih gradova postali „uzorom“ književnoga jezika!

Ako ove koncepcije jezičkoga jedinstva i budućega razvoja književnoga jezika uporedimo s koncepcijama Vuka Karadžića, Aleksandra Belića i mnogo drugih ličnosti, videćemo da među njima nema nikakve razlike, da se sve one temelje na političkim idejama Vukovijem (Vuk je filologiju i književnost stavio u službu mlade srpske buržoazije u usponu, i tako je ostalo).

Znamo koje je sve narode Vuk tretirao kao Srbe (članak „Srbi svi i svuda“, „Kovčević za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona“, Beč, 1849). Tu kaže da „u pomenutijem ovdje mjestima biće najmanje pet miliona duša naroda, koji govori jednim jezikom, ali se po zakonu (religiji) dijeli na troje“. Pošto konstatuje da „samo prva tri miliona zovu se Srbi ili Srbli, a ostali ovoga imena neće da prime“, jer su „dojakošnje svoje ime Srbini, koje je sa zakonom hrišćanskijem i predašnjijem životom njihovijem vrlo skopčano bilo“, odbačili, kaže da je „onima rimskoga zakona još teško Srbima nazvati se, ali će se po svoj prilici i tome malo pomalo naviknuti; jer ako neće da su Srbi, oni nemaju nikavoga narodnoga imena“. Iznoseći filološke „dokaze“ za etničko-nacionalne granice koje je odredio, on kaže za kajkavski dijalekat da je „kao prijelaz iz kranjskoga u srpski“ i stvara različite kombinacije pomoću kojih tvrdi da svi govore jednim – srpskim – jezikom i da im ništa drugo ne ostaje, ako ne žele da ostanu bezimeni, nego da prihvate srpsko ime.

U članku „Srbi i Hrvati“ (*Vidovdan* br. 31, za 1861), Vuk je ovako „revidirao“ svoj stav, predlažući da se stanovnici Kraljevine Hrvatske ne zovu Hrvati nego Hrvaćani, „jer tamo i nema Hrvata“: „Hrvati po pravdi mogu se zvati: 1) svi Čakavci; 2) Kekavci u Kraljevini Hrvatskoj koji su se na to ime

već navikli. Srbi po pravdi mogu se zvati svi štokavci makar koje vjere bili i makar gdje stanovali. (...) Ako hrvatski rodoljupci ne pristaju na ovu na razumu osnovanu diobu, onda se zasad u ovome ništa ne može učiniti nego da se podijelimo po zakonu ili vjeri: ko je god zakona grčkoga ili istočnoga onaj se makar gdje stanovao neće odreći srpskoga imena, a od onijeh koji su zakona rimskoga neka kaže da je Hrvat koji god hoće.“

Aleksandar Belić, već tada poznati filolog, u knjizi *Srblja i južnoslovensko pitanje* (Niš, 1915), u stvari je samo prepričao Vukova shvatanja (što je činio i u dosta drugih radova), dodajući neke nove religiozne i političke elemente koji su uticali na polarizaciju nacionalne svijesti među „Srbima i Hrvatima“. Tako veli da je i Miklošić mislio „da su čakavski i štokavski dva jezika, pa prema tome da su i Srbi i Hrvati dva zasebna naroda“ i da je čak i „Daničić jedno vreme svoga rada slično mislio“, te da se može „samo tako protumačiti što je on mislio da su u toj vezi od slovenačkoga jezika ka srpskome jači slovenački elementi od sprskih“ (str. 12). Stalno govoreći o „srpskohrvatskom“ narodu i jeziku, Belić pridjev „srpskohrvatski“ upotrebljava kao sinonim za „srpski“. Tako na strani 32. kaže: „Beograd postaje sve više opštesrpski centar ili srpskohrvatski“, ili, na strani 21, da se „govorne grupe srpskih zemalja nikad ne slažu sa administrativnim granicama raznih oblasti“. Za usvajanje zajedničkoga književnog jezika „srpsko-hrvatskog“ naroda Belić tvrdi da je to „zaista jedan od nepobitnih dokaza da su jedan narod“ (str. 17). „Vukova je velika zasluga što je protegao granice srpske misli i na katolike i na muslimane. (...) Među štokavcima i katolicima bilo je i takvih koji su se zvali Hrvati. To je Vuku smetalo jer se na taj način narušavalo poklapanje imena s dijalektom“ (str. 60)...

Belić se poziva i na Dositeja Obradovića, pa kaže : „Za njega su i katolici, i pravoslavni, i muslimani, ma kojim se imenom, samo ako govore istim govorom, nazivali, jedan narod, narod srpski“ (str. 58). I dalje: „Vuk Karadžić nije imao ništa da doda ovome shvatanju; on ga je, svojim lepim poznavanjem našega naroda i našega jezika, još udubio, tako da je, posle njegovih objašnjenja, bilo izvan svake sumnje da srpska nacionalna svest treba podjednako da obuhvati i pravoslavne, i katolike, i muslimane“ (str. 58). „Ja sam se“, zaključuje Belić, „malo iscrpnije zadržao na ovim Vukovim pogledima zato što je on u ovome pravcu, zajedno s Dositejem, bio učitelj naše inteligencije i što su se preko nje njihovi pogledi širili i u narod. „Brat je mio koje vere bio“ – to je deviza jednog celog pokoljenja, koje je predstavu o našoj nacionalnoj svesti ne samo proširilo nego je i razrušilo ekskluzivnost pravoslavnih Srba ranijeg vremena. Svest o srpstvu tako se ili povratila ili proširila u krugovima katoličkim, a docnije muslimanskim“ (str. 58).

Aleksandar Belić se poziva i na anketu¹ koju je *Srpski književni glasnik* vodio, na inicijativu Jovana Skerlića da se ekavski izgovor uvede u zajednički književni jezik, pa veliča Svetozara Ćorovića koji je izjavio: „Ja bih da uzmemo istočno narječje, i *zato kad ne bi drugih razloga ni bilo, samo zato* (kurziv S. Ć.) jer njime govore junaci sa Kumanova i Bregalnice“ (str. 33), pa izvodi ovaj zaključak: „Ovakvih ili sličnih sudova moglo bi se još navesti. Ali mislim i ovoliko je dovoljno da pokaže, kako se, posle srpskih ratnih uspeha 1912–1913. god., istaknuti književnici zapadnog dela srpskohrvatskog naroda nisu ustezali da priznaju: da je vođstvo **srpskohrvatskog naroda** u kulturnom pravcu ili **definitivno prešlo Srbiji, ili će Srbiji u najkraćem vremenu pripasti**“ (istakao R. R.).

Zoran Glušćević piše poput Sretena L. Popovića, kumčeta knjaza Miloša Obrenovića, koji po vremenu i po idejama stoji uzglobljen između Vuka i Belića, iako nije bio lingvist. Sreten je napisao i objavio (u Beogradu, 1879) knjigu *Putovanje po novoj Srbiji* („Srpska književna zadruga“ ju je izdala 1950, i to bez ikakvih ograda i komentara; citati su prema tome izdanju). Pošto je „utvrdio“, da su „svi od Grka zvani Sklaboni, Tribali, Anti, a na severozapadu Vendi ili Vindi i mnoga druga plemenska imena (a to znači svi Istočni, Zapadni i Južni Sloveni, preci svih današnjih slovenskih naroda, pr. R. R.) nosili opšte narodno ime Srb, Sorb, Sorabi“, (str. 304) te da su ti „Srbi“ naselili bezmalo čitavo Balkansko poluostrvo, ali da su neki djelovi njihovi nasilno otrgnuti i preobraćeni u druge „takozvane“ narode, kaže: „Iako je masa našega naroda na Balkanskom Poluostrvu ispresecana i ne predstavlja već onu kompaktnu masu koju je nekad predstavljala, opet strani u našu sredinu prodrevši elementi – neće dugo vreme proći i oni će se **čez školu i knjigu, samo kad se ujedinito, posrbiti** (istakao ovde i dalje u navodu R. R.). (...) Naselili smo, istina, svu bivšu Vojenu granicu slavonsko-hrvatsku, **posrbili smo jezikom** svu Slavoniju i zapadnu stranu Dalmacije (jer istočna, Dubrovnik i Kotor, svagda je bila srpska), pa pošto je pokojni Gaj uveo **srpski**

¹ Vladimir Čerina je u toj anketi izjavio: „Južno narečje može biti s čisto književnog gledišta privlačnije od istočnog, ali ekavština nije samo praktičnija, nego je i nacionalno-kulturno potrebnija. (...) Pa kad bi, na primjer, i bilo više našega naroda koji govori južnim nariječjem, ko bi bio toliko bezobrazan – jest, bezobrazan – da i pomisli oduzeti istočno nariječje onim herojima od Kumanova i Bregalnice što nam amo pokislina i smrznutima dadoše vjere u izdržljivost naše rase“ (*SK glasnik*, knj. XXXII, br. 4, 16. II 1914, 289–290). A Ivo Ćipiko, na istome mjestu (str. 287–288), izjašnjavajući se za ekavski izgovor, kaže: „Ispovedam da to moje mišljenje nije rezultat naučnoga istraživanja o razvitku narečja, ono je analogno nekadašnjem razvitku moje nacionalne svesti. Bio sam anacionalan, pa Hrvat u prvoj mladosti, pa Jugosloven, pa Srbin – **i tu sam zastao** (istakao R. R.). A sada sam sretan, i milo mi je što je vreme pobedilo i dalo mi za pravo: doživio sam da postajući Srbinom nisam prestao biti Hrvatom.“

jezik u književnost i javni život Hrvata, i ovi su se, mada to ne priznaju, ipak u stvari **posrbili**. I tu je, istina, u **etnografskom** pogledu dobitak. Ali i ovo teško da nadoknađava gubitak nekadašnje masalne (sic) kompaktnosti srpske na Balkanskom Poluostrvu, kojom smo tako jaki bili. Sad moramo **dugim, postojanim i dobro uređenim trudom** povraćati na prvobitnom leglu (sic) ono što smo izgubili, pa ćemo tek onda moći reći da smo se koristili iseljavanjem naših predaka“ (str. 144). I dalje: „Tako ti je sa **narečjima** u Staroj Srbiji i Macedoniji, i zato čitaoci koji budu čitali ovo nekoliko ovde stavljenih pesama, neka ih ne zavede pamet za tijem da reče: **ko ne govori kao ja taj nije Srbin**. Kad – i ako – dođe prosveta u te krajeve, i to naša a ne tuđa, lako će si brzo **izbaciti reči na koje naše uvo nije naviknuto**“ (str. 564). I još: „Kad bi po Macedoniji učeća se mladež imala dosta srpskih knjiga, naročito naših narodnih pesama, da iz njih uči se srpskome jeziku, kao ono **Gajeva kći**, onda ne bi trebalo nikakve druge propagande“ (str. 563).

Ovakvih primjera ima toliko da im nikad neće biti uhvaćen kraj. Ni čitava divizija istraživača ne bi za svojega života uspjela da upozna sve tekstove koji imaju istu „naučnu“ vrijednost kao ovi do sada navedeni, i to pod pretpostavkom da se bavi samo autorima koji su za posljednjih sto pedeset godina stekli glas vrsnijih naučnika (iz raznijeh oblasti), književnika i političara, čiji radovi i danas služe kao neokrnjeni postulat za nauku. Zapravo, takva literatura nastaje i danas u daleko većemu obimu nego što je nastajala, recimo, pred balkanske ratove i Prvi svjetski rat kad se velikosrpska buržoazija pripremala da potčini narode Jugoslavije i pravdala svoje pretenzije radovima Jovana Skerlića, Jovana Cvijića, Jovana Erdeljanovića, Aleksandra Belića, Stojana Novakovića, Čedomilja Mijatovića, Ljuba Jovanovića, Bogdana Popovića, Vladana Đorđevića, Tihomira Đorđevića, Jevta Dedijera (da spomenem samo naučnike) i mnogo drugih, utoliko više ukoliko su neuporedivo veće mogućnosti nego prije šezdeset godina! Razumije se da današnja literatura odgovarajuće sadržine nije uvijek tako robusna, agresivna, primitivna i otvorena u iznošenju koncepcija, ali treba imati u vidu da njen učinak u negativnome smislu može biti daleko veći od one prve jer se kiti naučnijem aparatom i „serioznom“ formom. Napokon, današnjemu razvijenom čitaocu i nije potrebno direktno govoriti; štaviše, na današnjega građanina bi raniji oblici kazivanja djelovali odbojno, neprihvatljivo. Dovoljno je reći da savremena nauka nije kritički ocijenila nijedno ekstremno nacionalističko djelo, nijednoga autora. Savremeni autori prihvataju njihove stavove kao već „naučno utvrđene“ činjenice, pozivaju se na njih i dalje razvijaju njihove koncepcije shodno potrebama i društvenijem uslovima za način kazivanja, i to s nevelikijem izuzecima. Tako se održava kontinuitet jedne velikonacionalne i velikodržavne politike, sistem društvenijeh vrijednosti i način mišljenja. Sve to pokazuje stvarne po-

zicije Zorana Gluščevića i njegovijeh istomišljenika, koje ne možemo dobro uočiti ako njihove tekstove posmatramo izolovano.

Najnoviji dogovor između Matice srpske i Matice hrvatske, postignut u Zagrebu, o izradi Rječnika na bazi dviju varijanata, prevazišao je „teze“ Zorana Gluščevića. Ali, taj dogovor ničim ne obavezuje crnogorski narod (uostalom, dvije Matice su se ionako nametnule za sveopšte jezičke zakonodavce). Crnogorski filolozi i ostali kulturni radnici nijesu učestvovali u tome dogovoru (pa ni u Novosadskome ili bilo kojemu), jer Mihailo Stevanović, Mitar Pešikan i ostali filolozi koji su učestvovali u tijem dogovorima, iako su porijeklom Crnogorci, nemaju nikakvo pravo da se predstavljaju kao zastupnici crnogorskoga naroda i tumači interesa njegove kulture, a oni to čine samo na osnovu toga što su crnogorskoga porijekla. Mitar Pešikan čak cinično uvjerava Crnogorce da su zastupljeni bolje nego drugi narodi! Sve je to do sada rađeno kao da i ne postoji crnogorska nacija, kao da „stanovništvo Crne Gore“ govori ijekavskim narječjem „istočne“ tj. srpske varijante jezika, kao da su Beogradski univerzitet, Srpska akademija nauka i umetnosti, Novosadski univerzitet i Matica srpska isključivo „nadležni“ za rješavanje sudbine nacije i nacionalne kulture!...

Sadašnji naziv jezika je neodrživ iz aspekta crnogorskoga naroda, jer naziv „srpskohrvatski“ („hrvatskosrpski“) prikazuje naš jezik isključivo kao jezik **samo** dva naroda, srpskoga i hrvatskoga. Time se grubo očituje hegemonija brojno i ekonomski jačijih nacija. Po tome izgleda kao da je taj jezik „dat“ Crnogorcima „na korišćenje“, ili da su ga oni „naučili“ i „primili“ od Srba i Hrvata, a ne da su i Crnogorci vjekovima učestvovali u njegovoj tvorbi i obogaćanju u svijem njegovijem sadržajima i vrijednostima. Narodni jezik Crnogoraca nije se razvijao kao književni jezik „oko dva glavna središta, Beograda i Zagreba“, kako se to redovno tvrdi i stoji čak i u Zaključcima Novosadskoga dogovora, već se razvijao oko crnogorskoga kulturnog središta Cetinja, te ne spada ni u „istočnu“ ni u „zapadnu“ varijantu, nego u južnu – crnogorsku.²

² Između mnoštva neprihvatljivih istupanja o jeziku, istaći ću samo neka od onijeh koja su namijenjena tzv. širokoj čitalačkoj publici: Mitar Pešikan, u *Politici* od 3. X 1965, *Stvaranju*, br. 4. za 1968, *Pobjedi* od 26. I i 31. I 1969. i u nizu članaka u sarajevskome *Odjeku*; Mihailo Stevanović, u *Borbi* od 26. III 1967. i *Letopisu Matice srpske* za januar 1969; Živan Milisavac, u *Borbi* od 26. III 1967; Pavle Ivić, u *NIN*-u od 26. I i 2. II 1969; Miodrag S. Lalević, u *Politici* od 3. X 1965; Mirko Čandanović, u *Politici* od 12. I 1969. Ovaj posljednji, pod naslovom „Jezik sa dve ravnopravne varijante“, piše i ove redove: „Vukov su jezik prihvatili i **Srbi i Hrvati** (istakao R. R.), i one je postao ‘spona između **dva naroda** (istakao R. R.), spona koja olakšava i dalje kontakte i uzajamne uticaje’. Zahvaljujući tome jezička razlika između **Hrvata i Srba** (istakao R. R.) postajala je vremenom sve manja.“ Dakle, prihvatimo, prvu formulaciju: da su „Vukov jezik prihvatili i Srbi i Hrvati“ jer su Crnogorci već pisali „Vukovijem“ tj. svojijem narodnijem jezikom, ali kako da prihvatimo

Crnogorski tip književnoga jezika zalazi korijenom u XI vijek; narodni jezik, postupno ali neprekidno stičući osobenosti književnoga jezika, putem stalne upotrebe u spisima književne, službene i privatne sadržine, građen i oplemenjivan usmenijem umjetničijem stvaralaštvom crnogorskoga naroda, već u drugoj polovini XVIII i početkom XIX vijeka bogato se razvio kao književni jezik na kojemu je bilo moguće umjetnički snažno izraziti složena duhovna stanja, društvene odnose i predstave čovjeka onoga vremena, što su naročito pokazali Petar I Petrović i Njegoš koji su ispoljili tvorački jezički genij. Njihov je jezik uzoran obrazac i najbolijem današnjijem piscima, kako semantikom i leksikom, tako i psihološko-misaonom izražajnošću, metaforičnošću, sonornošću i bogatstvom intonacije, tj. sveukupnom pjesničkom vrijednošću izgrađenoga književnog jezika. U njemu je ugrađena istorija, svijest o sebi i o svijetu, manifestovan način mišljenja i otjelotvoren sistem moralnijih vrijednosti, odnosno cjelokupna duhovna konstatacija Crnogoraca.

Vukova reforma nije izvršila nikakav uticaj na književnost i književni jezik Crnogoraca, izuzev što je potisnula pismo na kojemu su Crnogorci dosta uspješno ostvarivali fonetski princip izgovora.

Nije potrebno govoriti o specifičnosti, ljepoti i izražajnoj snazi crnogorske varijante jezika, odnosno crnogorskoga tipa književnoga jezika, oličenoj u djelima crnogorskih pisaca od Andrije Zmajevića, a posebno od Njegoševa doba do danas, ali taj jezik nije ni približno ravnopravno zastupljen u *Rječniku* Matice srpske i Matice hrvatske. Naprotiv, njegove najljepše izražajne osobine su često oglašene za „neknjiževne“: potiskivanje crnogorske leksike, isključivanje dosljednoga ijekavskog izgovora i dužina, kao i zamjena i pomjeranje akcenata, u tolikoj mjeri da se gube osnovne karakteristike crnogorske varijante jezika.

Kako jezik kojijem govore naši narodi ima zajedničku lingvističku osnovu u tolikoj mjeri da ga tretiramo kao jedan jezik sa više varijanata, onda njegov naziv mora u sebi sadržavati nacionalne oznake svijeh naroda koji njime govore. Ako bi taj naziv bio nepogodan za izgovaranje i pisanje, pa stoga teško prihvatljiv, onda jedino ostaje da se u ravnopravnome dogovoru kvalifikovanih predstavnika svijeh naroda – ustanovi neki drugi, cjelishodan, naučno i politički opravdan naziv jezika. Zašto bi baš Crnogorci bili dužni da se odriču svojega udjela u nazivu jezika radi „praktičnosti“ u pisanju?! Šta bi rekao Zoran Glušćević, iako kaže da je prevazišao „romantični i emocionalnom ekskluzivnošću ispunjeni“ oblik identifikacije „jezika i nacije“, kad bi Crnogorci, recimo, predložili da zajedničkome jeziku damo naziv „crnogor-

ono o „sponi“ i zbližavanju između „dva naroda“, „Srba i Hrvata“, uz posredno spominjanje Crnogoraca?

skohrvatski“ („hrvatskocrnogorski“) jezik? Zašto bi Crnogorci (i ko ih može na to prinuditi?!) svoj rođeni jezik nazivali imenom drugih naroda, potiskivali i zaboravljali, te na taj način siromašili svoju kulturu i krnjili svoj nacionalni integritet?³

Zoran Gluščević i njegovi istomišljenici žive u maglinama prošlosti, te su izgubili osjećanje za stvarnost i budućnost slobodnoga i ravnopravnoga života **svijeh** naroda i narodnosti Jugoslavije. Očigledno, i danas djeluju ljudi koji se bave otimačinama i prisvajanjima kulturnih tekovina drugih naroda i kulturno-jezičko zbližavanje naroda shvataju kao metod za hegemoniju svoje nacije. Da sam Srbin, takve bih ljude optužio zbog nanošenja štete srpskoj nacionalnoj časti. Njima bi više moralo biti jasno da se na jedinstvo naših naroda ne može gledati kao pop Vladan D. Popović, koji u listu *Pravoslavljje*, organu Srpske patrijaršije, Beograd, br. 45 od 30. januara 1969, u članku pod naslovom: „Svetosavlje – racionalnost naše nacionalne istorije“, kaže: „Naš nacionalni identitet, **na našem jezičkom području**, sazreva u borbi između helenskog i rimskog nacionalizma (sic.). **Naš car Dušan, kao i ostali naši vladari, vode takođe upornu borbu protiv nacionalizma, uspostavljaju-ći pravilnu ravnotežu među balkanskim narodima** (istakao R. R.).“ Ili: „ideju cara Dušana, ili Sv. Save, izrazio je i Svetozar Marković u onoj svojoj znamenitoj studiji ‘Srbija na istoku’ (!). Ta borba je i stanje danas, naše psihe, sadašnje borbe. (...) Uspela borba za savlađivanje nacionalizma kao izdvajanja, deobe, jeste baš sledovanje ovim idealima. Zbog toga je svetosavski nacionalizam izvrsna ravnoteža između nacionalizma i internacionalizma jer mu je osnova univerzalnost jevanđelja“. Isto tako im mora biti jasno da se na jedinstvo tzv. srpskohrvatskoga (hrvatskosrpskoga) jezika ne može gledati kao Gligorije Božović, koji je pisao da „poarnaućeni Srbi“ iz sela Duf „ovako pevaju **srpsko-arnautski**“ (istakao R. R.): „Oj, ti Kruč, Kruč brada, / Ti na n’divše e na ndimovš, / Ma šum n’mot se si vjet, / Gospodi pomiluj! / Ma šum gruna mot se sod / Gospodi pomiluj!“ itd.

Kritika, br. 5, 1969, str. 222–229.

³ O pitanjima istorijskoga razvoja, osobenosti, vrijednosti i položaja književnog jezika Crnogoraca, tj. crnogorske varijante jezika i crnogorskoga tipa književnoga jezika, u posljednje vrijeme pisalo je i govorilo na skupovima više autora, među kojima su: Branko Baletić, Vojislav Nikčević, Slobodan Vujačić, Slobodan Berberski, Milo Bošković i dr.